

УДК 378.011.3-051:784(477+510)

Н. Г. Кьон, Лоу Яньхуа
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ОРФОЕПІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІНОЗЕМНИХ МАГІСТРАНТІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто питання вокальної освіти іноземних магістрантів в українських музично-педагогічних закладах освіти, формування в них вокально-орфоепічної культури. Визначено сутність цього поняття та його компоненту структуру в єдності художньо-семантичного, технологічно-комунікативного і творчо-компетентнісного складників. Викладено досвід формування орфоепічної культури, методіку формування в іноземних магістрантів усвідомленого ставлення до ролі вокальної вимови в досягненні стилістичної достовірності й художньої досконалості виконуваного репертуару, артикуляційно-фонаційної техніки й підготовки до успішної вокально-педагогічної діяльності в галузі формування вокально-орфоепічної культури.

Ключові слова: вокальна підготовка; іноземні студенти магістратури; вокально-орфоепічна культура.

Постановка проблеми. Вхідження людства в епоху глобалізації у сфері мистецтва виявляється в стрімкому розширенні інформаційно-культурного, мистецького поля, активізації міжнародних творчих контактів, взаємопроникненні та взаємозбагаченні різних культур. Ці тенденції зумовлюють інтерес і потребу виконавців-вокалістів до опанування творів композиторів різних епох, стилів, країн, а відтак – і співу на різних мовах, здатності виконувати вокальні тексти в адекватній стильовій манері, відтворювати їх адекватно до національних мовленнєво-фонетичних особливостей і традицій вокального інтонування, що склались у відповідному культурному середовищі.

Значущість досягнення художньої достовірності у виконанні творів на різних мовах, необхідність створення цілісного музично-поетичного враження на слухачів не викликають заперечення. Тим не менше, в широкій практиці навчання співу досить поширеною є думка, згідно з якою музична складова є головним чинником створення художнього враження, а вербальний текст відіграє другорядну роль. Отже, в практиці вокальної освіти закладено істотне протиріччя між нормами цілісного втілення поетично-музичного художнього феномену, аутентично-стильового виконання репертуару та недостатнім усвідомленням значущості фонаційно-

орфоепічної якості у вокальному інтонуванні для втілення художньо-образного змісту іншомовних творів.

Мета статті – висвітлення досвіду формування вокально-орфоепічної культури в іноземних студентів як важливого чинника досягнення стилістично-достовірною й високохудожнього виконання репертуару на мові його створення.

Виклад основного матеріалу. У визначенні вокальної орфоепії як культурного феномену виходимо з того, що якість вокальної артикуляції та дикції відіграє художньо-ціннісну, смислову роль у виконанні та сприйнятті вокальних творів.

Зазначимо, що проблеми орфоепії в науці вивчаються в різних аспектах. Так, дослідження орфоепічних проблем у галузі лінгвістики стосуються відповідності вимови загальноприйнятим «класично-літературним» нормам, якості слухового розпізнавання й ідентифікації текстів, осмислення сприйнятих літературних текстів, культури вербального спілкування (М. Бахтін, Л. Виготський, Р. Потебня, О. Щерба та ін.).

Суттєве значення культурі вимови надається в педагогічній практиці й особливо – в мистецькій педагогіці, що зумовлено тим, що під час музичних занять мова стає не тільки важливим компонентом риторичної майстерності та мовної грамотності викладача, але й інструментом стимуляції емоційного переживання, досягнення його вихованцями творчого натхнення (А. Макаренко, Л. Степанова, С. Шип).

Значущість орфоепічно грамотної вимови як засобу донесення художнього змісту вокальних творів і завдання цілеспрямованого формування фонетичного слуху й техніки вокального звукоутворення, яке б відповідало особливостям кожної мови, підкреслювали Б. Базиликот [1], А. Ковбасюк [4], П. Турянський [6], В. Садовніков, Г. Хоффман та ін.

У працях науковців і педагогів-вокалістів питання зв'язку поетичного й музичного текстів всебічно розглядаються з погляду втілення різноманітних емоційних станів у їх динаміці, важливими засобами чого є голосові, зокрема – артикуляційні засоби. Як зазначає А. Ковбасюк, «...синтетичний характер вокального мистецтва потребує не тільки музикознавчого, але й філологічного, тобто комплексного підходу, основним аспектом якого є опора на своєрідність фонетики мови, генетичний взаємозв'язок між мовною та музичномовною інтонацією. Саме звучання мови значною мірою допомагає виявити художню самобутність вокальної музики, сприяє усвідомленню особливостей виконавських традицій та індивідуальних виконавських стилів» [4, с. 116].

В інших працях наголошується, що внутрішня емоційна настроєність вокаліста, викликана характером музичного твору, психологічно зумовлює вибір відповідних прийомів вокальної техніки, до яких відносять артикуляцію, міру її активності у фразуванні, динаміці виявлення кульмінацій, що в сукупності дозволяє досягти музично-художньої виразності (Л. Дмитрієв, Н. Гребенюк, О. Оганезова-Григоренко, О. Прядко та ін.).

На нашу думку, творче прагнення виконавця до особистої інтерпретації співаком вокального твору з необхідністю будується на глибокому осмисленні поетичного тексту як передумови проникненні в художній сенс і «над-сенс» його втілення композитором у музично-інтонаційній формі; звідси витікає важливість його відтворення в логіці виконавського формотворення через особливості фразування, розподіл кульмінацій, застосування комплексу засобів виконавської виразності, серед яких неабияку роль відіграє артикуляційна досконалість.

Отже, формування вокально-орфоепічної культури в майбутніх викладачів вокалу є важливим компонентом їхньої підготовки до виконавської та педагогічної діяльності, що вимагає підвищення в них власної культури вокально-орфоепічного виконавства й готовності до формування фонаційно-орфоепічної культури в процесі майбутньої викладацької діяльності. Усвідомлення важливості цієї проблеми спонукало до розробки експериментальної методики формування вокально-орфоепічної культури в магістрантів іноземного походження.

Перевірка ефективності розробленої методики здійснювалася впродовж 2015–2018 років на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. У формувальному експерименті взяли участь 44 магістранти та 7 викладачів із дисциплін «Виконавська майстерність» (вокал), «Методика викладання вокалу», «Історія вокального мистецтва», «Герменевтичний практикум», «Застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій у навчальному процесі».

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувались аналіз, систематизація й узагальнення даних, викладених у науково-методичних працях і мемуарних матеріалах співаків-практиків із питань досягнення виконавцем культуровідповідності, стильової автентичності, художньо-сугестивної впливовості, технології формування навичок вокальної орфоєпії, педагогічне тестування, опитування, анкетування, бесіда, аналіз і оцінювання творчих завдань, виконаних студентами, аналіз результатів самостійної роботи й концертного виконавства, експертне оцінювання аудіо- та відео-записів.

Експеримент складався з констатувального та формувального етапів. Отримані на констатувальному етапі експерименту результати діагностики дозволили встановити, що переважна кількість іноземних магістрантів-співаків (50,01 %) знаходилася на найнижчому, в 34,60 % на задовільному рівнях сформованості вокально-орфоепічної культури. Якісний аналіз результатів засвідчив, що ці студенти не зв'язували процес відтворення художнього образу вокальних творів із якістю вимови вербального тексту, не помічали орфоепічні недоліки у виконанні інших співаків та у власному співі, надавала перевагу роботі над удосконаленням вокально-технічних навичок, яких, на їхню думку, достатньо, щоб досягти вокально-виконавської майстерності.

Зміст і методи вдосконалення вокально-орфоепічної культури іноземних магістрантів спрямовувалися на формування вокально-

орфоепічної культури за трьома структурними компонентами досліджуваного конструкту: художньо-семантичним, технологічно-комунікативним, компетентнісно-творчим.

Експериментальна робота здійснювалася за трьома етапами. Розглянемо більш докладно замість і методи її впровадження.

На першому етапі головні зусилля експериментаторів спрямовувалися на формування в магістрантів усвідомлення того, що аутентичне звучання твору, відповідність виконання національно-виконавським традиціям є неподільною часткою художнього образу. Крім того, важливо було переконати студентів у тому, що неякісна вимова тексту твору негативно впливає на цілісне враження, стильову адекватність звучання, а недостатнє розуміння змісту тексту знижує можливості усвідомлення глибинного змісту художнього задуму композитора та його тонкого, художньо-яскравого втілення співаком. Отже, студенти мали уважно ставитися до ролі поетичної складової художнього образу вокальних творів, пояснювати сутність художнього замислу автора твору, способи його донесення до слухачів. З цією метою їм було рекомендовано робити підрядковий переклад тексту, інтерпретувати його художній сенс, розробляти схему емоційно-суб'єктивного плану виконання твору (за В. Ражніковим).

Ураховуючи те, що до навчального репертуару студентів залучаються твори на мовах, які належать до слов'янської та романо-германської груп, зокрема – творів італійських, німецьких, українських, російських композиторів, важливими завданнями цього етапу слугувало збагачення знань студентів щодо особливостей вокально-національних шкіл, а також удосконалення фонематичного слуху іноземних магістрантів, здатності відрізняти особливості вимови близьких за звучанням фонем, незвичних для їхнього сприйняття.

Із цією метою на заняттях з історії вокального мистецтва порівнювались особливості національної культури, вимови, виконавські традиції та творчість композиторів різних країн і вокальних шкіл, які в них склалися. Так, у процесі порівняльного аналізу італійських пісень і німецьких «Lieder» магістранти виявляли особливості мелодики, звертали увагу на різницю у вимові, фразуванні, міри активності приголосних, у результаті чого дійшли висновку щодо важливості виконання в першому випадку наповненим, яскравим звуком на міцній опорі, співу на легато й важливою роллю голосних; уявлення про німецьку вокальну школу пов'язувалися з психологічно деталізованим інтонуванням, у якому важливу роль відіграють приголосні, в результаті чого в німецькомовній мелодії типовою є не безперервність мелодичної лінії на легато, а виразність декламаційно-вокального типу, надання більшої фонічної ролі приголосні, які «закривають» склади і тим самим порушують текучість легато в озвученні мелодії [2].

З метою формування в магістрантів узагальненої здатності самостійно засвоювати й удосконалювати власні орфоепічні навички було застосовано такі методи:

– ознайомлення з працями з фонетики, в яких викладено основи звукової системи мовлення, природи й технології їх формування як окремих фонем і дискретних сполучень, а також закономірностей їх поєднання в мовному потоці на рівні фонетичних одиниць, морфем, складів, слів та всієї практики усного мовлення;

– усвідомлення принципів оволодіння фонетичними навичками, а саме – вслухання, формування внутрішнього слухового уявлення, аналітичного розтину на окремі рухові дії та їх сполучення у фонемних сполуках, зокрема – ознайомлення з наочними засобами, в яких демонструються прийоми формування тих чи інших фонематичних елементів;

– виразна вимова поетичного тексту вокальних творів;

– формування навичок вокального відтворення фонематичних елементів – складів, слів, словосполучень у вправах і розспівуванні;

– формування здатності до варійованого виконання тих чи інших фонематичних елементів у різних контекстах їх застосування (за м'якістю приголосних, діапазоном, темпом виконання);

– формування навичок самоаналізу й самооцінювання на засадах самоконтролю в процесі співу; на засадах перегляду аудіо- та відеозаписів;

– самостійна підготовка творів іноземних авторів до концертного виконання;

– визначення помилок вокально-орфоепічного типу та способів їх виправлення.

Суттєва увага приділялась оволодінню студентів артикуляційною базою найбільш характерних, відмінних від рідної мови фонем. З цією метою було виділено три типи завдань:

– формування навичок артикуляції звуків і фонематичних сполучень, відсутніх у рідній мові студентів;

– виправлення помилок, утворених на основі феномену міжмовленнєвої інтерференції в галузі фонетики (у фонетиці це явище розуміється як перенесення сталих звичок вимови фонем, засвоєних у рідній мові, на вимову в іноземних текстах (Р. Панова [5]);

– формування варіативної артикуляційної техніки засвоєних фонем у різних інтонаційно-фонаційних (текстових і виконавських) ситуаціях.

У роботі зі студентами з Китаю важливо було забезпечити варіювання напрацьованої, звичної для них техніки вимови значної кількості фонематичних елементів. Труднощі, які виникали в цьому процесі, було поділено на три різновиди. Перший стосувався вимови фонем – «р», «ш», «щ», які не застосовуються в китайській мові. У цьому процесі враховувались індивідуальні проблеми, мовленнєвий і співацький досвід вокального звукоутворення студентів, на засадах чого розроблявся індивідуальний комплекс артикуляційних і вокально-артикуляційних вправ.

Урахування праць мовознавців із китайської фонетики щодо принципів відмінностей в артикуляційній техніці спрямовувало увагу експериментаторів на необхідність зміни техніки вокальної фонації голосних,

які належать, за термінологією лінгвістів, до «горлового типу» вимови. Так, голосна «и» в китайській мові наближується звучанням до російської голосної «Ы», але, на відміну від останньої, вимовляється з рухом піднебіння не вперед, а назад, що викликає напруження шийних і лицевих м'язів, а звідси – і всього артикуляційно-співацького апарату [3]. Отже, робота над фонацією поєднувалась із вивільненням співацького апарату та якісним утворенням вокального звуку.

Крім того, увага зверталася на те, що однією з головних серед них є відносна пасивність дзвінких і губних приголосних, зокрема – «б», «м», які в китайській вимовляються пасивно, а в слов'янських мовах потребують більшої пружності губ, ясного озвучення. (Додамо, що в німецьких текстах ці приголосні потребують ще більшої активності змикання губ, що недостатньо враховується як викладачами, так і студентами).

Не менш важливим було й урахування того, що в китайській мові відсутні варіанти твердого та м'якого варіантів вимови приголосних, що потребувало спеціальної роботи над засвоєнням варіантів різної артикуляційної техніки у вимові таких, наприклад, слів, як «небо» (тверда вимова «н»), «ніч» (м'яка вимова). Усвідомлення технології їх формування дозволяло приділяти увагу детальним нюансам у опрацюванні артикуляційної техніки. Так, увага тацетів зверталася на необхідність здійснювати самоконтроль за артикуляційною технікою. Ураховувалося, що в артикуляції «твердого» китайського «н» кінчик язика не опущений, а піднятий до альвеол, а його середня частина не піднімається до піднебіння, а лежить плоско; натомість в український та російський мовах у вимові твердого «н» кінчик язика також опущений, притиснутий до верхніх зубів і альвеол, натомість середня частина. Ще більш відмінною є вимова м'якого «н»: кінчик язика опущений до нижніх зубів, передня частина спинки мови притиснута не тільки до альвеол, але й до передніх верхніх зубів, а середня частина язика піднята до піднебіння, за рахунок чого й досягається пом'якшення приголосного.

Отже, приділення деталізованої уваги формуванню артикуляційно-вокальної техніки та вербальному тексту допомагало студентам досягати якісного звукоутворення класичного типу, надавало звучанню твору стилістичної адекватності, сприяло відтворенню художньо-образного змісту творів.

На третьому етапі формувального експерименту вирішувалося завдання перенесення набутих студентами навичок у практику викладання вокалу. З цією метою застосовувалися методи роботи, зокрема:

– розробка художньо-стильової та вокально-фонетичної анотації до твору;

– аналіз фонаційних завдань, які мають бути вирішеними для виконання певного репертуару;

– створення спеціальних вокальних вправ на орфоепічну техніку, потрібну для виконання певного репертуару (мовні тренування, розспівування, вокалізи на засвоєвані голосні та склади);

– розробка методичної презентації з проблем орфоепічних навичок, які магістранти мали застосовувати у власній педагогічній практиці.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Виконання цих завдань сприяло підготовці студентів до педагогічної практики, досягненню ними позитивних зрушень у формуванні вірної вимови текстів у роботі зі своїми учнями.

Діагностика, здійснена на прикінцевому етапі експериментальної роботи, засвідчила, що позитивні зрушення в іноземних студентів магістратури виявлено в 63,38 % досліджуваних з ЕГ і тільки в 15,08 % – у КГ. Значно підвищився рівень стилістичної та художньої досконалості виконуваного репертуару, в осмисленні синтаксичної структури творів, умінні виявляти смислові кульмінації та знаходити виконавські способи їх вираження; суттєво росла в них і самовимогливість до якості артикуляційної техніки в розучуванні творів на різних мовах, здатність до застосування набутих знань у процесі педагогічної практики.

Подальшого дослідження потребує проблема формування в іноземних студентів магістратури узагальнених навичок самостійного вдосконалення вокально-артикуляційних навичок у процесі роботи над репертуаром на незнайомій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базиликот, Б. (2001). *Орфоенія в співі*. Львів: вид. центр ЛНУ.
2. Васина-Гроссман, В. А. (1972). *Музыка и поэтическое слово*. Ч. I. Ритмика. Москва: Музыка.
3. Кірносова, Н. (2010). *Практична фонетика китайської мови*. Київ: КНУ ім. Т. Г. Шевченка.
4. Ковбасюк, А. (2012). Фонетика мови та її вплив на спів. *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. Вісник Львів. ун-ту. Серія мистецтво. Вип. 11*, 117-122.
5. Панова, Р. С. (2009). Фонетическая интерференция в русской речи китайцев. *Вестник Челябинского государственного университета, 22 (160). Филология. Искусствоведение. Вып. 33*, 83–86.
6. Турянський, П. (2012). Слово – основа виразності у вокальному виконавстві. *Молодь і ринок, 1 (84)*, 103-105.

РЕЗЮМЕ

Кен Н. Г., Лоу Яньхуа. Опыт формирования вокально-орфоэпической культуры иностранных магистрантов в процессе подготовки к профессиональной деятельности.

В статье рассмотрены методы формирования вокально-орфоэпической культуры у иностранных студентов магистратуры в процессе обучения в музыкально-педагогических учреждениях. Рассмотрены различные аспекты изучения вопросов орфоэпии в лингвистике, фонетике,

формирования речевой культурой в области театрального искусства, педагогике и вокальном исполнительстве.

Охарактеризована сущность понятия «вокально-орфоэпическая культура», которое понимается как осознание певцом значимости вокальной артикуляции и адекватного звукообразования для донесения творческого замысла автора, выявления стиля и национального своеобразия произведения, донесения его художественного смысла до слушателей на основе единства слова и его выразительно-содержательного интонирования в процессе воспроизведения мелодии. Рассмотрены основные особенности фонетики китайского произношения, которые обуславливают имеющиеся у студентов КНР проблемы и трудности в освоении фонетики наиболее распространённых в вокальном искусстве языков – итальянского, немецкого, украинского, русского.

Структура вокально-орфоэпической культуры рассматривается в единстве трёх компонентов: художественно-интерпретационного, исполнительско-коммуникативного, вокально-артикуляционного. Определены критерии оценки меры их сформированности: интонационно-содержательный, исполнительско-суггестивный, фонационно-технологический. Представлены данные констатирующей диагностики уровней сформированности вокально-орфоэпической культуры у иностранных магистрантов, которые показали, что большинство из них находилось на начальном уровне её становления.

Охарактеризованы методы формирования вокально-орфоэпической культуры иностранных студентов магистратуры, в числе которых – слуховое наблюдение, самоанализ и самоотчет; сравнительный анализ художественного и подтекстового перевода слов вокального произведения; выразительное чтение поэтического текста; алгоритмизация формирования артикуляционно-фонетических навыков; фиксация и самоанализ мышечно-фонационных и вокально-слуховых ощущений; опосредованное воздействие на установку студентов к варьированию действий артикуляционного аппарата; тренинги на эмоционально-волевую саморегуляцию и коммуникативно-суггестивную направленность артикуляционно-исполнительских действий певца; метод педагогического анализа собственного исполнения и исполнения других певцов с позиций владения вокально-орфоэпическими навыками.

Дальнейшее исследование предусматривает изучение вопроса о переносе навыков вокального исполнительства, связанных с формированием у иностранных магистрантов вокально-орфоэпической культуры, в их педагогическую практику.

Ключевые слова: вокальная подготовка; иностранные студенты магистратуры; вокально-орфоэпическая культура.

SUMMARY

Kohn N., Lou Yanhua. Experience of foreign graduate students' vocal-orthoepic culture formation in the process of their training for professional activity.

The article discusses the methods of forming vocal-orthoepic culture of foreign graduate students in the process of studying in musical-pedagogical institutions. Various aspects of the study of orthoepic in linguistics, phonetics, formation of speech culture in the field of theatrical art, pedagogy and vocal performance are considered.

The essence of the notion "vocal-orthoepic culture" is characterized, which is understood as the singer's awareness of the importance of vocal articulation and adequate sound formation for conveying the author's creative intent, identifying the style and national originality of the work, bringing its artistic meaning to the listeners based on the unity of the word and its expressive-meaningful intonation in the process of reproducing the melody. The main features of the phonetics of Chinese pronunciation that cause problems of PRC students and difficulties in mastering phonetics of the most common vocal art languages – Italian, German, Ukrainian, Russian are considered.

The data of the ascertaining diagnostics of the level of formation of vocal-orthoepic culture of foreign graduate students are presented, which have shown that most of them were at the initial level of its formation.

The methods of forming vocal-orthoepic culture of foreign graduate students, including auditory observation, self-analysis and self-reporting; a comparative analysis of the artistic and subtextual translation of vocal words; expressive reading of poetic text; algorithmization of the formation of articulation-phonetic skills; fixation and self-analysis of muscular-phonation and vocal-auditory sensations; indirect effect on students' setting to the variation of the actions of the articulation apparatus; trainings on emotional-volitional self-regulation and communicative-suggestive orientation of the singer's articulation-performing actions; the method of pedagogical analysis of one's own performance and performance of other singers from the standpoint of mastering vocal-orthoepic skills are characterized.

Further research includes studying the issue of transferring vocal performance skills related to the formation of vocal-orthopedics culture in foreign graduate students into their teaching practice.

Key words: *vocal training; foreign graduate students; vocal-orthoepic culture.*